چۆن خۆت لە خەیاڵپڵاوی بیرێک رزگار دەکەیت؟ … عیماد عەلی

کاتێك زانایەکی پەرەسەندن قسە بکات یان بابەتێك راڤە بکات، تەنها لێکدانەوەی ورد و فەلسەفیانەی بۆ ناکات، بەڵکو لە پشت هەر وشەیەکیەوە زانستێك لێکدەداتەوە .
لە هەر قۆناغێکی مێژوییدا، بلیمەتێکی راستەقینەی سودبەخش بە رەوتی ژیانی مرۆڤایەتی هەڵدەکەوێت و ناوی بەنەمری دەمێنێتەوە، لەبەرامبەردا و لە پەراوێزی میژووشدا خەڵکانێك قوت دەبنەوە جگە لە ناوی خۆیان هیچ شتێك پێشکەش ناکەن لە قازانجی کۆی گشتی خەڵکدا بێت. لە رەوڕەوەی مێژووی مرۆڤایەتیدا، زۆر بابەتی گرنگ هەن تەنها لەبەرژەوەندیی مرۆڤدان و پاڵ بە ژیانەوە دەنێن بۆ پێشەوە بروات، لە بەرامبەریشدا یان ئەگەر وردبین بین لە تەنیشت مێژووەوە، بەربەستی وا هەڵدەتۆقن لە جەوهەردا جگە لە رێگری هیچ گرنگی و سودێکیان نیە بۆ برەودان بە ژیانی مرۆڤ بە گشتی.

دیارە رەوتی گۆڕانی گشتی ژیانی مرۆڤایەتی و سەرجەم بوارەکانی پەیوەست بە پێویستیەکانی مرۆڤ بەردەوامە و، لەوێشدا یەکێك لەو بابەتانەی بە دوور لە پێویستی راستەقینەی ژیانی مرۆڤایەتی رووبەرێکی تایبەتی خۆی وەرگرتبێت، مەسەلەی خەیاڵ و غەیب و ئاێدیاڵە. ئەمەش خۆی لە خۆیدا هاوشانی بوارەکانی تر خۆی خستۆتە نێو سەرجەم کایەکانی ژیانی مرۆڤایەتیەوە و؛ خۆی نوساندووە بە رەوتی پەرەسەندنی شتە سروشتیە هەمەچەشنەکانەوە، یەکێك لەو پرسە گرنگانە؛ بابەتی پەرەسەندنی خەیاڵ و پەرستگاکانە، واتە جگە لە ئاینە یەك لە دوای یەکەکان و لەهەمان کاتدا بوونی زۆر خودایی لە رووبەرێکدا کە لەگەڵ ئاستی بیرکردنەوەی مرۆڤی ئەو قۆناغانەدا گونجاوە، واتە پلۆرالیزمی خودایی هەمەجۆر، بتپەرستی لە پاش قۆناغی داستانەکان خۆی سەپاندووە، لەوێشدا خەڵکانێك هەبوون بۆ مەبەستی تایبەتی جۆراوجۆری خۆیان ئایینیان بەکارهێناوە. بە واتایەکی تر، قوناغەکانی پەرەسەندنی ئایین لە پاش سەرهەڵدانی یەکتاپەرستی، بە سێ ئایینە سەرەکیەکە کۆتایی هاتووە و، ئەمرۆش تا رادەیەك حەقیقەتی ئەوە دەرکەوتووە کە زۆر لەو غەیبانە لە نێوەخندا ساختەبون. هەروەها تادێت ئەوە بۆ هەمووان روون دەبێتەوە و جگە لە بەرهەمی غەیبیی دوور لە حەقیقەت هیچ شتێکی تێدا نادۆزرێتەوە .

ئەگەر غەیب و خەیاڵپڵاوی گەیشتبێتە دواقۆناغی خۆی و بوار نەمابێت بە پێی بارودۆخی سەردەم جێگرەوە بێ دوای خۆی و تەنانەت رابەرایەتیش دروستبکات، واتە بە کۆتاییهاتنی دوا رابەرایەتی غەیبی و بوارنەدان بۆ سەرهەڵدانی کەسێکی سەرقالبوی غەیبیی نوێ، پەڕینەوەیەك بۆ سەرەتای ژیانی پیشکەوتوو روویداوە، کە ئەمەش لە سەرەتای قۆناغی یەکجار درێژی حوکمی عەقڵ و دونیای سکیولاریزمدا خۆی دەبینێتەوە و دەروازیەکی نوێ بۆ دونیای مرۆڤایەتی راستەقینە دەکاتەوە. سەپاندنی بیریی کۆتا رابەری باوەر غەیبی و بوار نەدان بۆ هاتنی یەکێکی تر پاش خۆی، بۆ مەبەست و بە ناراستەوخۆ سودێکی باشی بۆ خەڵك بووە کە هانی بیکردنەوەی زانستیانەی عەقلی مرۆڤایەتی داوە و قۆناغی پۆست خەیاڵ و غەیب خۆی فەرزکردووە. لەم بارەوە یەکێك لە ئەڵتەرناتیڤە راستەقینەکان کە توانای گەورەی هەیە بیری ئایدیاڵی لە بناغەدا هەڵتەکێنێت؛ زانستە، لەوێشدا زانایانی راستەقینەن کە بەم ئامرازە سەردەمیانە دەتوانن غەیب رەتبکەنەوە و جێگەی (خەیالی پیرۆز) بگرنەوە و خەیاڵپڵاویی بوونی ئەم جۆرە پەرستگایانەی بەم شێوە ساختەکاریە کەسیەی تا ئەمرۆ واهاتووە، وەك پەناگەی نەزانین و رووکردنە غەیب و فشارە دەروونیەکان، بۆ هەمووان دەربخەن.

زۆر زانای بلیمەت هەن بە بوێری و باوەربەخۆبون و پڕ توانا زانستی و متمانەکردن بە ئامرازە کاریگەر و بەتینەکەیانەوە کە ئەویش هەر زانستە، دەتوانین بە جیاوازیەوە بڵێین جێگەی (دوا رێبەری خەیاڵپڵاوی غەیبیانەی) گرتۆتەوە، ئەمەش بە پشت بەستن بە زانست و زانیاری و بەڵگە و سەلماندن و دوور لە وەهم بۆ مرۆڤایەتی و، هەموو کارێك دەکەن بۆ ئەوەی خەڵك لەپشت ئەو درزە تەسکەی پەچە فەلسەفیەکەوە دەربکەن و باڵاپۆشی غەیبی و ئایینی بە قەناعەتی خودیەوە لەبەری ئەو کەسانە داکەنن و هەلاهەلای بکەن، زانایان و رابەرانی گەورەی زانست و فەیلەسوفانی بوێر، تاکە هیوان بە ئازایانە و راشکاوی و بێ پەردەوە دەستیان بۆ بابەتێك بردبێت و بە فکر و بوێری و زانستەوە ژەهری ئامادەکراوی بەردەم هەموو تاکێکی بیر خەیاڵپڵاویان رژاندبێت و، زەمینەیان خۆشکردبێت بۆ ئەوەی خەڵك بکەوێتە سەر راستە رێگەی حەقیقەت. بۆیە وا بە باشی دەزانم کە زانا و داناکانی بواری بایۆلۆجی و فیزیك بە سەرقافڵەی زانا باڵاکانی فەلسەفە و زانستي دوور لە غەیب ناوبنێم، کە بە تایبەتی بۆ رۆژهەڵاتی نغرۆی غەیب پەرستن تێگەیەنەرترە، واتە بە لەگۆڕنانی خەیاڵپڵاویی بوونی غەیبپەرستی بەدەستی زانست و فەلسەفەی دروست، قۆناغی پۆست خەیاڵیزم لەسەر دەستی فەیلەسوفان و زانایانی فەلسەفە

و بایۆلۆجی و فیزیزیك بە تایبەتی دەست پێدەكات.

لەم قۆناغەی ژیانی مرۆڤایەتیدا، بلیمەتیی زۆر لەو زانایانە دەیسەلمێنێت كە لەدەرەوەی ئەم زەمەنە دەژین، بە تایبەتی بۆ رۆژهەڵات و لە واقیع و بیری گشتی زۆرینەی گەلاندا زۆر پیشكەوتووترن و هیلاكیەكی دەوێت بۆ ئەوەی لێیان تێبگەیت و لەهەمان كاتدا خەڵك بە بۆچون و تێزەكانیان وریا بكەیتەوە..
ئەگەر راوبۆچونە هەمەچەشنەكانی ئەم جۆرە زانایانە بەوردی بیخوێنیتەوە و تیڕامانی قووڵی تیدا بكەیت، بەمەرجێك دوور بیت لە بریار و مەرج و ترس و دڵەراوكێی پێشوەخت و تەنانەت خاوەن زانیاریەكی كەمیش بیت، كە لە خوێندنەوەی تێزەكانیان دەبیتەوە (مەحاڵە) هەست نەكەیت بە گۆڕانی ئەرێنی لە رووی فكر و فەلسەفەی خۆتدا، بە تایبەتی لە لایەنی خەیاڵ و وەهمەوە.

لێكدانەوەی ژیان و گەردوون و وەهمێك ناوی لێنراوە غەیب لەبەرامبەر سروشت و زانست و حەقیقەت، تەنها بە بیری قوڵی دوور لە كاریگەریەكانی داب و نەریت و شتە كۆمەڵایەتیە مێژوویە كەڵەكەبووەكان شیدەكرێتەوە و، زەمینە بۆ گەیشتن بە حەقیقەت دەرەخسێنرێت.
خاڵی سەرەكی خەیاڵپێداوی وەك ئامرازێك بۆ ئامانجی هەمەچەشن بە كەسانێكی تایبەتمەند برەوی پێدراوە و دەدرێت و پێشتر گەیشتۆتە قۆناغی دەركەوتنی دەستەواژەی بیری ئایدیالی لەسەر زەوی و، خاڵی جەوهەری ئایدیالیش سەلماندنی بوونی سەرەتای خەلقی گەردوونە وەكو ستونی سەرەكی بیری غیەبپەرستی، كە ئەمەش بە جۆرەها شێواز خۆی فەرز دەكات. جا ئەگەر بە بەڵگەی زانستی ئەوە رەتكرایەوە؛ واتە روخانی ستوونە سەرەكیەكە و داڕمانی تەلارەكە بە تەواوی دەست پێدەكات. ئەو تیۆری و بیردۆزە زانستیانەی ئەم جۆرە زانایانە یەكێكە لەو چەكوشانەی لەو ستوونە راگرە دەدات. لەگەڵ رەتكردنەوەی غەیب پەرستی كەسیی، كەچی پێویستیی كۆمەڵایەتی بە تایبەتی لە شوێنە دواكەوتووە غەیب پەرستەكان، وەك سەرەخۆشی و دڵدانەوە و دڵنەوایی كردنی خود، بواری زەمینە خۆشكردن بۆ رەتكردنەوەی وەهمی بەرتەسكتر كردۆتەوە و رۆژهەڵاتیش لە شوێنی تر زیاتر لەو حاڵەتەدا چەقیوە، بە تایبەتی وەك دەزانین زانست لە عەقڵ و بیركردنەوە و ژیانی خەڵك بەگشتی رۆڵێكی ئەوتۆی نیە.

بۆ كوردیش، ئەم جۆرە بیركرنەوەو قووڵبونەوە لە فەلسەفەی ژیان پێویستیەكی هەرە زەروریە، بۆ رێگە رۆشنكردنەوەی ژیانی خەڵك، چونكە یەكێك لە فاكتەرە سەرەكیەكانی دواكەوتنی ئەم میلەتە،

دەرهاویشتە نەرێنیەکانی خەیاڵپەرستی و دەردانەکانێتی، بە تایبەتی پاش ئەو هەموو داگیرکاری و ستەمەی بە دەستی کەسانێکی نغرۆ لە سیفەتی تەسکی نەتەوەیەکی تایبەت و بە عەقڵیەتی بیابان و دواکەوتوویی پر لە گرێی هەمەجۆر، بە زۆر بە سەر گەلی کورد دا سەپینراوە، هەموو ئامانجەکەش کەسیی، ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی، بە پاڵپشتی بیری رەگەزپەرستانەی تەسکەوە بووە. بۆیە، بیری قوول و زانستخوازی راست و رەوا و چالاکی نواندن لەم لایەنەوە بەگوڕەوە و بێ کاریگەری لاوەکی و بە متمانە بە خۆکردنەوە و، بە بێ ترس لە هۆکارە دواکەوتووەکانی پەروەردەی ماڵ و جادە و کۆمەڵ و تەنانەت ناوەندی فێرکردنە فەرمیەکانیش و، بە بێ نێوەخنی بیرکردنەوە و هەست و نەستیشت کە زادەی ئەو خەیاڵپڵاویە کەڵەکەبووەی مێژووە و لە خەیاڵەوە سەرچاوەی گرتووە و خۆی سەپاندووە. بە مێشکێکی ئاسۆ فراوانیەوە دەست بکەیت بە خۆداچونەو و قووڵ بونەوە بە بیری زانستیانەی دروست و وردبونەوە لە سەرجەم بۆچونەکانت، وا دەکات کە بگەیتە کۆتایی قاڵبونەوە لە فەلسەفەی زانستی و هاکازانیت لەودیویەوە بە مرۆڤێکی تر دەردەچیت و دواتر دەزانیت چەند قۆناغێکت بریوە و زەمەنت بۆ پێشکەوتن و خۆش ژیانی خۆت و رێگەی گەیشتنت بە حەقیقەت تا چ رادەیەك کورتکردۆتەوە.
لێرەدا، ئەوەی بۆ هەمووان گرنگە حەقیقەتە، حەقیقەتێك کە بە زۆر شت داپۆشراوە و لەوێشدا بە تەپوتۆزی خەیاڵپڵاوی بارگاوی کراوە. حەقیقەتیش، زانستخواز پێش هەر کەسێکی تر، بە دوایەوە وێڵە و هەوڵی چڕی خۆی دەخاتە گەڕ بۆ ئەوەی پێی بگات.

بۆیە، پشت بەستن بە فەلسەفەی زانستیی وەك ئامرازێکی حەقیقەتیانە و بە بەرێگەی حەقیقەتانە و لە رێگەی حەقیقەتەوە بە راستگۆیی و لە پێناو بەدەستهێنانی حەقیقەتی ونبوودا و بە بیری حەقیقەتانەوە دەگاتە دوا حەقیقەت کە جەوهەری ژیانە و بە خودی حەقیقەت خۆی هەندێك لە بەناو حەقیقەتە ساختەکان رادەمالرێت.